

PINTÉR ISTVÁN

Kérdések az 1944. október 15-i kiugrási kísérletről

A XX. századi magyar történelem egyik nagy tragédiája 1944. október 15-éhez kapcsolódik. Az 1944. október 15-i kiugrási kísérlettel ma már könyvtárnyi szakirodalom foglalkozik.¹ Az 1948-1990 között megjelent feldolgozások közös vonása, hogy a kiugrási kísérlet sikertelenségéért elsősorban Horthy Miklós kormányzót és tanácsadóit hibáztatják.² Azonban árnyaltabb következtetésre juthatunk, ha az akkor felelős beosztásban lévő tábornokok cselekedeteit vizsgáljuk meg. Ennek a cikknek nem feladata a kiugrás megszervezésének bemutatása.

Mielőtt az október 15-i eseményekre rátérnénk, az előzmények közül meg kell említeni, hogy 1944. október 6-án³, más adatok szerint október 8-án⁴ a Gestapo emberei elrabolták Bakay Szilárd altábornagyot, az I. hadtest parancsnokát. Ez több kérdést is felvet. Először is, felelőssé lehet-e tenni Horthyt azért, mert 1944-ben, a világháború ötödik évében egy magyar tábornok nem eléggé ismerve a német módszereket, kísérlet nélkül megy a szállására? Álláspontom szerint ezért nem lehet Horthy Miklóst felelőssé tenni.

További kérdés, hogy miért nem maradt Bakay Szilárd a laktányában katonái között 1944 októberének vészterhes napjaiban? Egy tábornoctól elvárható az, hogy megőrizze cselekvési szabadságát.

Az október 15-i vasárnap rosszul kezdődött a fegyverszünet hívei számára. Az ifjú Horthy Miklóst, a kormányzó kisebbik fiát Skorzeny emberei törbe csalták és elrabolták. Ezután kezdődött a koronatanács ülése, ahol Horthy bejelentette, hogy fegyverszünetet kér.⁵ Közben a budapesti I. hadtest parancsnoka, Aggteleky Béla altábornagy az ifjabb Horthy elrablása után helyőrségi riadót rendelt el. Vezérkari főnökét utasította, hogy a magyar csapatok foglalják vissza a németektől a Citadellát, de az ellenjavaslattal élt, míg az I. hadtest parancsnoka ragaszkodott a parancsához. Ezután a vezérkari főnök eltávozott. Később derült ki, hogy a parancsot nem továbbította.⁶ Itt újra felmerül a kérdés: tehetett-e arról Horthy Miklós államfő, hogy Aggteleky altábornagy ebben a rendkívül veszélyes helyzetben nem ellenőrizte vagy nem váltotta le azonnal beosztottját? Nem tehetett. Vannak olyan feladatok, amiket egy tábornoznak magának kell megoldania. Ezután rövid idő múlva Hindy vezérőrnagy, Korotnoki őrnagy, báró Czech százados őrizetbe vette és bezárta a szobájába az I. hadtest parancsnokát.⁷ További megválaszolandó kérdés: Felelős-e Horthy azért, hogy 1944 októberében abban a súlyos helyzetben Aggteleky altábornagy nem állított őrséget a szobája elé? Nem felelős. Sem békében, sem háborúban nem az államfő feladata az, hogy gondoskodjon egy hadtestparancsnok biztonságáról. Találkoztam olyan feldolgozással is, amelyik Aggteleky letartóztatását úgy adja elő, hogy az a hadtestparancsnokság udvarán történt.⁸

A koronatanácscon a kormány formálisan lemondott, majd Horthy kérésére újraalakult. Délben a kormányzó fogadta Veessenmayer német követet Lakatos Géza miniszterelnök, illetve Hennyey Gusztáv külügyminiszter jelenlétében és bejelentette, hogy fegyverszünetet kért. Később megérkezett Rhan, Hitler rendkívüli követe is, s közben a rádió megkezdte a kormányzói proklamáció közlését. Vörös János vezérezredes, a vezérkar főnöke pedig paran-

csot kapott, hogy adja ki az 1. és 2. hadsereg parancsnokának szóló fedőtáviratot. A vezérkar ezt nem továbbította, sőt kiadtak egy utasítást, hogy a proklamáció nem jelent fegyverletételt, tehát a csapatoknak továbbra is harcolniuk kell. Ezt az utasítást Vörös vezérezredes a délután folyamán táviratilag megerősítette.⁹

Itt szólni kell Vörös János tevékenységéről is. A szakirodalom egy jelentős része ingadozó, kétkulacos, megbízhatatlan tisztként jellemzi a vezérkar főnökét.¹⁰ Ugyanakkor ő volt az, aki az 1944. október 15-i kiugrási kísérlet előkészítése során több alkalommal is igyekezett rávenni Horthyt arra, hogy az 1. hadsereg védelme alatt, Huszton jelentse be a fegyverszünetet.¹¹ Megítélésem szerint Huszton sokkal több esélyünk lett volna a sikerre, mint Budapesten.

A fronton ebben az időben három magyar hadsereg harcolt. A három magyar hadsereg parancsnoka közül az 1. és 2. hadsereg parancsnoka, Dálnoki Miklós Béla és Dálnoki Veress Lajos hűek voltak a kormányzóhoz.¹² Vattay Antal altábornagy fejében született meg az a gondolat, hogy a vezérkari tisztek esetleges árulása miatt a két hadseregparancsnokot előre tájékoztatni kell az államfő szándékáról. Egy rövid jelszót találtak ki, ami a következőképpen hangzott: „Az 1920. III. 1. számú rendelet végrehajtandó!” Ennek a jelmondatnak az volt a lényege, hogy a harcot be kell szüntetni, az oroszokkal fel kell venni az érintkezést, a németekkel harcolni kell, a rendre és a fegyelemre különösen ügyelni kell. 1944. október 11-én Miklós Béla altábornagy Budapestre ment, jelentkezett a kormányzónál és megkapta az eligazítást. A 2. hadsereg parancsnoka, Veress Lajos altábornagy azonban nem hagyhatta el csapatait a súlyos harcok miatt, ezért a megbízhatónak tartott Geréb alezredest küldte el maga helyett, aki azonban a jelszót, illetve annak a jelentését elárulta a németeknek. Ettől függetlenül a két hadsereg parancsnoka megkapta a rendkívül fontos utasítást.¹³

Most nézzük meg, hogy 1944. október 15-én hogyan cselekedtek? Vannak olyan feldolgozások, amelyek szerint 1944. október 15-én a fronton lévő csapatok nem kapták meg Horthy hadparancsát az átállásról.¹⁴ Ugyanakkor több munka és az események korabeli szereplői tényként állítják, hogy 1944. október 15-én délután és este mind az 1., mind a 2. magyar hadsereg parancsnoka megkapta a pontos eligazítást Vattay altábornagtól, a Katonai Iroda vezetőjétől, illetve helyettesétől, Pogány ezredestől. Miklós és Veress hadseregparancsnokok jelentették, hogy tudják a kötelességüket és kifejezték hűségüket a kormányzó iránt.¹⁵ Itt érkezőnk el ahhoz a ponthoz, amely perdöntő az események menetében. *Egy rendkívül fontos forrás*¹⁶ azt állítja, hogy a kormányzó az 1. és 2. hadsereg parancsnokainak az átállást arra az esetre is elrendelte, ha a vezérkar főnöke ellenkező értelemben intézkedik. Ha ez a forrás igazat mond, akkor nincs értelme vitatkozni azon, hogy a fronton lévő csapatok megkapták vagy nem kapták meg a vezérkartól vagy bárki mástól az átállásra vonatkozó parancsot.

Ezek után újabb kérdések jutnak az ember eszébe. Miért nem cselekedett Miklós Béla és Veress Lajos a parancsnak megfelelően? Sajnos kénytelen vagyok azt mondani, hogy nem volt meg bennük a kellő határozottság illetve bátorság. Miért kellett Kéri Kálmánon kívül Miklós Bélának is átmenni az orosz csapatokhoz? A bizonytalan helyzet miatt nem merte vállalni a felelősséget, és ezáltal a könnyebb utat választotta.

Ha röviden összefoglaljuk a tényeket, akkor elmondhatjuk, hogy Horthy Miklósnak 1944 őszén kötelessége volt megpróbálni a háborúból való kilépést. Ebben az időben a kormányzó már 77 éves volt. Ha tévedett valamiben, akkor legfeljebb abban, hogy a háborúból történő kilépésünket Huszton kellett volna bejelentenie az 1. magyar hadsereg katonái között. Ebből az is következik, hogy az 1944. október 15-i kiugrási kísérlet sikere vagy kudarca Bu-

dapesten, illetve a fronton dőlt el. Ebből a szempontból sorsdöntő négy magyar tábornok tevékenysége. Kétségtelen, hogy történtek hibák a szervezésben, de véleményem szerint, ha Bakay Szilárd és Aggteleky Béla, a budapesti I. hadtest parancsnokai *tábornokokként* tudnak cselekedni, vagyis nem megfelelő kíséret nélkül indulnak el a szállásukra, ha gondoskodni tudnak biztonságukról a laktanyán belül is, illetve ha a világháború 5. évében ismerik a német módszereket, akkor Budapesten urai maradnak a helyzetnek. Ugyanezt mondhatjuk el a fronton lévő két hadseregnek parancsnokáról is. Ha dálnoki Miklós Bélában és dálnoki Veress Lajosban is megvan a kellő határozottság, bátorság és a bizonytalan helyzet ellenére is a kormányzó által kiadott parancs szerint járnak el, és merik vállalni a felelősséget, akkor a kiugrási kísérlet sikerülhetett volna.

JEGYZETEK

- 1 BOKOR PÉTER: *Zsákutca*. Budapest, 1985. RTV-Minerva.; DOMBRÁDY LÓRÁND: *A legfelsőbb hadír és hadserege*. Budapest, 1990, Zrínyi K.; GOSZTONYI PÉTER: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, 1992, Európa. (a továbbiakban: Gosztanyi Péter: *A magyar honvédség...*); GOSZTONYI PÉTER: *Légiveszély, Budapest!* Budapest, 1989, Népszava., NAGY KÁLMÁN: *Két tábornok*. 2000, Generál Press Kiadó. (a továbbiakban: Nagy Kálmán.)
- 2 HANÁK GÁBOR (szerk.): *Gólyavári esték*. Előadások a magyar történelemről. Budapest, 1984, RTV-Minerva.; LIPTAI ERVIN (főszerk.): *Magyarország hadtörténete*. II. kötet Budapest, 1985. Zrínyi K. (a továbbiakban: Liptai Ervin (főszerk.): *Magyarország hadtörténete II. kötet*); RÁNKI GYÖRGY: *A második világháború története*. Budapest, 1976, Gondolat.; RÁNKI GYÖRGY (főszerk.): *Magyarország története*. 1918–1919., 1919–1945. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó.
- 3 GRÓF EDELSHEIM GYULAI ILONA: *Becsület és kötelesség*. 1. 1918–1944. Budapest, 2000, Európa Kiadó. (a továbbiakban: Gróf Edelsheim Gyulai Ilona: *Becsület és...*) 294.
- 4 Gosztanyi: *A magyar honvédség...* 187.; Nagy Kálmán: *Két tábornok*. 237.
- 5 HENNYEY GUSZTÁV: *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között*. Budapest, 1992, Európa. 119., 121.; HORTHY MIKLÓS: *Emlékirataim*. Budapest, 1990, Európa K. 304–305.
- 6 BOKOR PÉTER: *Végjáték a Duna mentén*. Budapest, 1982, RTV-Minerva. (a továbbiakban: Bokor: *Végjáték...*) 340–342.
- 7 Bokor: *Végjáték...* 344.
- 8 GYÖRKEI JENŐ: *Vae Victis. Tábornokok meghurcolása, 1945–1948*. Budapest, 2002. Accordia, 145.
- 9 Liptai Ervin (főszerk.): *Magyarország hadtörténete*. II. kötet. 395.
- 10 Liptai Ervin (főszerk.): *Magyarország hadtörténete*. II. kötet. 396–397.; Nagy Kálmán: *Két tábornok*. 288.; VIGH KÁROLY: *Ugrás a sötétbe*. Budapest, 1979, Akadémiai K. (a továbbiakban: Vigh Károly: *Ugrás a...*) 114.
- 11 Liptai: i. m. II. 394.; Vigh: i. m. 120.
- 12 Gosztanyi: *A magyar honvédség...* 179.
- 13 Nagy Kálmán: 238–239.
- 14 PÖLÖSKEI FERENC–GERGELY JENŐ–IZSÁK LAJOS (szerk.): *20. századi magyar történelem 1900–1994*. Budapest, 2001, Korona K.; ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999, Osiris Kiadó.
- 15 Liptai II. 395.; Nagy Kálmán: 255–256.; Vigh Károly: *Ugrás...* 142., 144.
- 16 Gróf Edelsheim Gyulai Ilona: *Becsület és...* 306.